

HAGYOMÁNYAINK FORRÁSÁNÁL

Pingált szobák. Borbély Mihály meséi.
Kálmány Lajos gyűjtése.
Forum, Újvidék, 1976.

A *Hagyományaink* című sorozatunk nemrég megjelent hatodik kötetét több oldalról kellene elemzés tárgyává tenni, mert itt nemcsak Borbély Mihály meséinek nagy körültekintéssel végzett összegyűjtéséről van szó, hanem arról az új mozzanatról is, hogy ebben az esztendő — sőt évtizedek óta — tartó munkában a mesék, a gyűjtők, a gyűjtési módszer leírásakor mi minden került még felszínre.

Kétségtelen, hogy a néphagyományaink iránt érdeklődő olvasót a *Pingált szobák* első föllapozásakor Kálmány Lajos neve ragadja meg; a Szeged környéki, az észak-bánáti falvakat és tanyavilágot járó kápláné, aki igazi hivatásának az egyházi szolgálat mellett, és sokszor helyett, a népköltészet, a népmese gyűjtését tekintette. A legprimitívebb körülmények között dolgozott. Kutatómunkájának költségeit nagyobbrészt maga fedezte; sokszor gyalogszerrrel járta be azokat a távoli helységeket, amelyekben néphagyományaink forrását vélte meglesni, és ott, a mese lüktető ütemének soha meg nem felelő kinos lassúsággal, pennával jegyezte le az elhangzottakat szóról szóra. Ha most, a magnetofonok mellől pillantunk vissza arra a korra, amikor az ilyen „házaló írók” oldalzsebükben a tollszárral, picifakalamárisban a tollal, mellényzsebükben a tintásüveggel léptek be egy parasztszalád szobájába, és a legszegényebb körülmények között dolgoztak, szinte csodálatosnak tűnik, hogy figyelmük — mint Kálmány Lajosné is — az állandóan előtte lebegő cél, az élő népmese mellett a mesélőre és annak nyomorult világára is kiterjedt. A vérbeli kutató csakis így leheti meg a maga igazi alanyát, és csakis így juthat el a hagyományok forrásáig.

Kálmány Lajos útját követve így jutunk el Egyházaskérre — Verbicára, a Feketető mentén húzódó gyepföldekre, arra a kietlen pusztára, ahol Borbély Mihály, az írás-

tudatlan juhászbojtár tengette életét a földesurak árnyékában. Gyűjteményének olvasásakor a fölfedezés örömeivel tudja meg az olvasó, hogy néphagyományaink egyik igen értékes forráshelye ez a pusztá; a neves gyűjtő itt életének egyik legjelentősebb művét készítette el.

A kötetben közölt mesék, mondák hangszerelésükben, szóképeikben, a cselekmény finom gördülésében, az olykor szinte meglepően frappáns dialógusokban mondják el nekünk, hogy Borbély Mihály páratlan mesemondó tehetség volt. Mai szemmel nézve szinte hihetetlennek látszik, hogy alig két hét alatt egy kötetre való mesét mondott el, s annyira kifogyhatatlan volt, hogy ha az idő, az élet engedí, még annyit elmondott volna.

Stílusában, képeiben, szerkesztésében egyéni jegyeket találunk. Az „Egyszer volt, hol nem volt” sztereotíp mesenyitány helyett ő eredeti, Borbély Mihály-i képpel kezd. Az *Allatsógorok* című meséjét így indítja el:

„Hun vót, hun nem vót, az innen innet, a tunnan tunnat, az üveghögyekön is tunnan vót, a korpakazalokon pedig innen vót, ott vót egy nagy högy. A högy tetejin vót en nagy fenyőszál, a nagy fenyőszálon vót egy kisebb fenyőszál, a kisebb fenyőszál tetejin vót egy tú, a tú tetejin vót egy rossz szoknya, annak a hetvenhetedik ráncából szödöm elő az én mesémet”...

A mese forrása a szoknya hetvenhetedik ráncja a hegy csúcsán ácsorgó fenyő tetején. A képzelet utólrétegetlen röpdösését ez a puszták fia, aki a lenti nyomorúságból az elérhetetlen magasságokban sejtett szabadság felé vágyott, itt olyan mesterien rajzolta le, mint egy epikus östehetség, aki ha írni tudott volna, Csépe Imre rusztikusabb elődjeként maradandó művekkel ajándékozhatott volna meg bennünket.

A kötetben szereplő több mint ötven meséjének tematikája olyan

változatos, mintha nem is egy mesélő mondta volna el őket, csupán a kitűnő hallású gyűjtő szerkesztői keze teremtette meg bennük a szerzői egységet. De ha újra meg újra elolvassuk ezeket a meséket, mondákat, kópéságokat, oktató példákat és hiedelmeket, mindegyik szövegéből, alakrajzából és a párbeszédék fordulatosságából kiérezhetjük Borbély Mihály képzeletvilágának gazdagságát. Sokkal többet magával vitt, mint amennyit elhallgatásáig kihordott magából, mert — olvassuk csak el újra a *Juhfjankót*, az *Allatsógorokat* vagy a *Pétör halászt* — a történetek mögül is kiolvasható, hogy mennyivei terményebb volt.

Bori Imre Borbély Mihályról írt tanulmányában a fölfedező rátalálásával jelzi ezt: „Kivételes pillanata volt a magyar folklórtudománynak 1913 januárja, minthogy Kálmány Lajos, nagyarányú gyűjtőmunkája ellenére is, akkor találkozott először egy olyan mesemondóval, aki nemcsak tudott meséket, hanem aki egyéniség volt a folklórtudománynak olyan kritériumai szerint is, amelyeket csak később rögzítettek majd.” Egy későbbi bekezdésében azt hangsúlyozza, hogy Kálmány Lajosnak bekövetkezett súlyos betegsége miatt már nem volt sok ideje hátra; még annyi sem, hogy az életében olyan alaposan tervezett és továbbfejlesztett gyűjtőmunkáját befejezze. „Annál jelentősebbnek kell tehát tartanunk Borbély Mihállyal való találkozását s Borbély Mihály mesetudását, hisz Kálmánynak egyszerre sürgőssé vált a gyűjtés, s megragadt Borbély Mihály mellett. S valószínű az is, hogy nemcsak mesetudása miatt: a mesemondói egyéniséget Borbély Mihályban láthatta megtestésülve.”

Borbély Mihály örök értékű népmeséinek első kiadása hatvan évvel ezelőtt jelent meg mint a könyvpiacra nem nagyon keresett műfaj kevés példányszámban. Azóta a szakosokon kívül nagyon kevesen tudhattak róla. A *Hagyományaink* szerkesztőinek köszönhető, hogy

hat évtized után egy olyan gyűjteményes kötet jelent meg, amely nem csupán Borbély Mihály ötven meséjét tartalmazza, hanem megismerteti bennünket Kálmány Lajos gyűjtési módszerével, ezzel a minden tekintetben rengeteg áldozatot követelő munkával; Borbély Mihály életrajzával, amely még így töredékesen is egy izgalmas életregény magva lehetne; és Borbély Mihály gyermekeinek meséivel, amelyeket a szerkesztők alapos felkészültségű munkatársa, Beszédes Valéria gyűjtött össze mesemondóknak leszármazottaitól.

Olyanok ezek a mesék megmunkálásukban, és az egész kötet teljes terjedelmében is, hogy a *Pingált szobák* cím a legszebb átvitt értelmében ráillik. Úgy gondolom, találébb elismeréssel nem is lehetne szólni Katona Imre, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének docenséről, aki ezt a könyvet sajtó alá rendezte és a legkisebb, de minden vonatkozásában is a legfontosabb jegyzetekkel látta el.

Amikor ebbe a nagy munkába belemerült, akkor a tudós szellemi szikrájaként merülhetett fel benne a kérdés:

„Miért van szükség e könyv új kiadására? Több szempontból is: gyakran hivatkoznak rá, de nehezen lehet hozzájutni; a magyar egyéniségkutató iskola első ósét látja benne, s végül, de nem utolsósorban: a jugoszláviai magyarság még nem minden részletében feltart néphagyományainak egyik legértékesebb kincse Borbély Mihály e félszáz meséje.”

És rendkívül nagy jelentőségű és jövőbe mutató az a tény, amit az anyag feldolgozásának hevében Bori Imre új távlatokat sejtetően jelzett és Katona Imre kimondott:

„Kálmány Lajos Borbély Mihály meséinek egy kötetben való megjelentetésével — kissé talán akaratlanul is — elindítója lett az egyéniségvizsgáló mesekutatásnak.”

LEVAY ENDRE